

STJEPAN DAMJANOVIĆ

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

stjepan.damjanovic@zg.ht.hr

O NEKIM JEZIČNIM OSOBINAMA KALENDARA U HRVATSKOM PRVOTISKU IZ 1483. GODINE

PRETHODNO PRIOPĆENJE

UDK 811.163.42:264-12(497.5):655>(091)“13/14“

DOI <https://doi.org/10.17234/9789531758635.09>

Polazimo od činjenice da su se autori prve hrvatske tiskane knjige iz 1483. itekako bavili pitanjem izbora jezičnih jedinica jer riječ je o knjizi koja će biti na oltaru i riječ je o prvoj tiskanoj knjizi koja i izborom jezičnih elemenata mora pokazati svoj odnos prema jezičnom uređivanju kakvo je bilo u liturgijskom dijelu hrvatskoga glagoljičnoga korpusa. Oni nisu imali dvojbi o temeljnom idiomu jer je sav liturgijski dio glagoljskoga korpusa pisan hrvatskostaroslavenskim jezikom, ili, u starijoj terminologiji, hrvatskom redakcijom staro(crkveno)slavenskoga jezika. No od knjige do knjige, i od teksta do teksta, bio je različit unos osobina hrvatskih jezičnih idioma, prije svega čakavštine, različit i po izboru jezičnih osobina koje se unose u tekst i po čestotnosti unošenja. Mogli bismo kratko reći – po stupnju i načinu pohrvaćivanja teksta. Tekstovi u našem prvotisku uzimani su iz drugih, starijih dakako, glagoljskih misala. I ti stariji misali prevedeni su iz latinskoga jer glagoljski “misali po zakonu rimskoga dvora” veliku su većinu svojih tekstova uzeli iz rimskih misala (*missale plenarium secundum consuetudinem romanae curiae*). Upućujemo na te različite izvore, na preuzimanje i prevođenje da bismo upozorili na jasnu potrebu da se tekst prvotiska u času njegova nastanka redigira, da se ujednači njegov jezik. Malo pažljivije čitanje pokazuje da je jezik prvotiska to više ujednačen što se približavamo kraju knjige, što znači da su priređivači *Misala* dio dvojbi razrješavali u hodu, tj. slažući tekst. To nije ništa neobično u prilikama kada nemaš čvrsto propisanu normu, kada se ugledaš u različite starije tekstove i možeš/moraš odabirati. Na malenom korpusu kalendara koji se nalazi na početku *Misala* iz 1483. pokazali smo da su autori i redaktori nastojali stvoriti jezično uredan tekst, što u njihovim prilikama nije bilo nimalo lako pa su se povremeno javljali različiti izrazi za isti jezični sadržaj.

Kada su hrvatski glagoljaši 22. veljače 1483. otisnuli prvu hrvatsku knjigu, glagoljični *Misal po zakonu rimskoga dvora*, bio je to vrhunac njihove više-

stoljetne djelatnosti. Vrhunac je uvijek i početak pada – to se potvrdilo i u ovom slučaju. Zauzeta i živa glagoljaška sredina nije mogla dugo pratiti ritam objavljivanja knjiga koje je nametnulo novo doba i ostvarivale bogate sredine. Ipak, otisnuto je šest glagoljičnih inkunabula koje zajedno s tri latinične čine korpus koji hrvatsku kulturu u tom pogledu stavlja na drugo mjesto u slavenskom svijetu, odmah iza inkunabulama prebogate češke kulture.

Osim toga, najstarija naša inkunabula prvi je misal u Europi koji nije otisnut latinicom i nije na latinskom jeziku. O njoj su ispisani brojni tekstovi, tim više što se u njezinu kolofonu ne navodi mjesto tiska pa su pretpostavke bile jako različite i kadšto vrlo polemično oblikovane. Kulturološko i liturgijsko značenje te knjige nitko nije dovodio u pitanje, a mi bismo htjeli naglasiti u ovom radu njezino značenje za istraživanje hrvatske jezične povijesti. Polazimo od činjenice da su se autori te knjige itekako bavili pitanjem izbora jezičnih jedinica jer riječ je o knjizi koja će biti na oltaru i riječ je o prvoj tiskanoj knjizi koja i izborom jezičnih elemenata mora pokazati svoj odnos prema jezičnom uređivanju kakvo je bilo u liturgijskom dijelu hrvatskoga glagoljičnoga korpusa.

Oni nisu imali dvojbi o temeljnom idiomu jer je sav liturgijski dio glagoljskoga korpusa pisan hrvatskostaroslavenskim jezikom, ili, u starijoj terminologiji, hrvatskom redakcijom staro(crkveno)slavenskoga jezika. No od knjige do knjige, i od teksta do teksta, bio je različit unos osobina hrvatskih jezičnih idioma, prije svega čakavštine, različit i po izboru jezičnih osobina koje se unose u tekst i po čestotnosti unošenja, mogli bismo kratko reći – po stupnju i načinu pohrvaćivanja teksta.

Tekstovi u našem prvotisku uzimani su iz drugih, starijih dakako, glagoljičnih misala. I ti stariji misali prevedeni su iz latinskoga jer glagoljični “misali po zakonu rimskoga dvora” veliku su većinu svojih tekstova uzeli iz rimskih misala (*missale plenarium secundum consuetudinem romanae curiae*). Ljudevit Gregov (1952) navodi npr. da u kalendaru našega prvotiska imamo ukupno 304 svetkovine i od toga 238 njih pripada rimskom sloju, tj. one se nalaze i u onodobnim latinskim rimskim misalima, a 60 svetkovina iz prvotiska latinski rimski misali ne poznaju, ali ih poznaju stariji glagoljični misali i te su svetkovine regionalnoga karaktera (dalmatinski sveci, istarski, panonsko-slavenski, orijentalni). Upućujemo na te različite izvore, na preuzimanje i prevođenje da bismo upozorili na jasnu potrebu da se tekst prvotiska u času njegova nastanka redigira, da se ujednači njegov jezik. Malo pažljivije čitanje pokazuje da je jezik prvotiska to više ujednačen što se približavamo kraju knjige, što znači da su priređivači *Misala* dio dvojbi razrješavali u hodu, tj. slažući tekst. To nije ništa neobično u prilikama kada nemaš čvrsto propisanu normu, kada se ugledaš u različite starije tekstove i možeš/moraš odabirati.

Supostojanje različitih izraza za isti sadržaj uvjetovano je u ovakvim tekstovima najviše prodorom elemenata govornoga jezika u crkvenoslavenski tekst. Ustanovio sam u svojim ranijim radovima (Damjanović 1984; 1986) da u istom odjeljku, često u istom retku nalazimo *čověkb* i *čovikb*, *věste* i *viste*, *sêdite* i *sedite*, *vsêhb* i *vsehьb*; ustanovio sam i supostojanje slogotvornih sonanata i samoglasnika (*vavarže* – *vavrže*; *dubžni*, *dužni* i *dlgota*; *žučb* i *žlčb*; *êzikb* i *ezikb*; *tgda*, *togda* i *tagda*; *žazalb* i *žazlb*; *vьplb* i *vapalb*; *rožd-stvo* i *rojenje*; *prêžde* i *prêe* itd. I na morfološkoj razini supostoje inačice: *sinove* – *sini*, *têlese* – *têla*, *slovesь* – *slovь*, *nebese* – *neba*, *domu* i *doma*, *v domu* i sl. U spomenutom sam radu utvrdio da bismo propuštanjem kroz računalo teksta našega *Misala* i teksta *Kolunićeva zbornika* iz 1486., neliturgijskoga teksta praktično dakle iz istoga vremena, dobili isti popis jezičnih jedinica u jednom liturgijskom i u jednom neliturgijskom tekstu ako bismo navodili samo prva javljanja pojedinih riječi, ali ako bismo navodili i čestotnost pojava, popisi bi se jako razlikovali. Držim da nam za naš prvotisak nedostaje upravo precizno znanje o čestotnosti javljanja pojedinih jezičnih osobina. Stoga sam za ovu priliku pokušao na malom korpusu, tj. na kalendaru *Misala* iz 1483. ustanoviti neke jezične pojedinosti. Kalendar je pun imena koja se u pravilu javljaju u genitivu jednine (jer se podrazumijeva ispred imena imenica *spomen* ili *svetkovina* ili što slično). Da prvo vidimo koja se imena javljaju i kako često.

Muška imena (u genitivu jednine)¹

abdona 7, *ačinta* 9, *adalberta* 4, *adriêna* 9, *ahaciê* 6, *agapita* 8 (2 ×),
aleksa 7, *aleksandra* 2, 5, *ambroziê* 1, 4, 12, *anaklita* 7, *ananie* 10,
andronika 5, *andrêê* 11, *aniceta* 4, *antoniê* 1, 6, 9, *apolinara* 7, *apuliê*
 10, *ar'hiliê* 5, *avdokta* 8, *avgustina* 8

barabi 6, *bartolomêê* 8, *basiliê* 1, 6, *benedikta* 3, *blažiê* 2, *bonifaciê* 5,
brandana 4, *brikiê* 11, *brnarda* 8

cipriêna 9, *cira* 1

čirvêka 6

damasa 12, *dariê* 10, *dominika* 8, *dombêna* 9, *dr'mitra* 10, *duima* 5,
dunata 2, 8, *dêonižiê* 9

elisêê 6, *eliuteriê* 5, *emriha* 11, *erkulana* 3, *ermana* 5, 7, 10, *erazma* 6,
eronima 5, 9, *evarista* 10, *evpimiha* 5, *evsebêê* 8, *eĵida* 9, *eleuteriê* 10,
evstatiê 9, *ezekiela* 4

¹ Broj iza imena označava zapravo mjesec u kojem se ime javlja, ali i stranicu u pretisku *Misala* iz 1971.

fabiêna 1, *fauština* 7, *feliciê* 1, 5, 8, *felicisima* 8, *feliciêna* 6, 7, *filipa* 5, *flaviêna* 10, *floriêna* 5, *franciska* 5, *franciska* 10

gaiê 4, *galla* 10, *gordiêna* 5, *gorgona* 9, *grêgora* 3

ignaciê 2, *ilariona* 10, *ilie* 7, *inocenciê* 7 (2 ×), *ipolita* 8, *ivana* 1, 2 (*pustinnika*), 5 (*pred laška vrata*), 5 (*papi*), 6 (*kr'stitela*), 6, 7, 8 (*glavi*), 11 (*zlatousta*, 2 ×) 12

judi 10, *justina* 6, 8, (*erêê*), *jeorjiê* 4, 11, *jevvasiê* 6, *êkova* 7, 11, *êr'nêê* 8

kališta 10, *kanciêna* 5, *kirila* 6, *kirina* 10, *kirbêka* 5, 8, *klimanta* 11, *klita* 4, *krisanta* 10, *krsogoa(!)* 11, *krstpora* 5, *kurika* 7, *kurila* 2, *kuzmi* 9

ladislava 6, *larga* 8, *lazara* 4, 6, 12, *lodovika* 8 (2 ×), *lonjina* 3, *lovrêna* 8 (2 ×), *lêona* 6, 9, *lêonarda* 11, *lêva* 3, *luciêna* 3

makarie 2 ?, *maksimiêna* 4, *marčela* 1, 4, 6 (2 ×), 10, *marčelina* 6, *marka* 10, *martina* 11 (2 ×), *matie* 2, *matêê* 9, *mavra* 1, 11, *mavriciê* 9, *meliciêdiê* 12, *mendosta* 6, *metudie* 2, *mihaila* 5, 9

nabora 6, 7, *nastasiê* 1, *naštažiê* 5, *nazara* 6, 7, (*celisa*), *neriê* 5, *nikomediê* 6, *nikuli* 12

orbana 5, *osipa krmitelja* 3, *otmara* 11, *ožvalta* 8

pantelêona 7, *pastoriê* 7, *pavla* 6 (3 ×), 7, 11, *pavlina* 6, *pelegrina* 11, *petra* 2, 4, 6 (2 ×), 7, 8, 11 (2 ×), *piê* 7, *polikarpa* 2, *ponciêna* 11, *potenciêna* 11, *pongraciê* 5, *portunata* 4, *prima* 6, *prota* 9, *protasiê* 6
remiji 9, *roka* 8, *romana* 9

sabbi opata 12, *selvêstra* 12, *sergabaka* 10, *severiê* 7, *silveriê* 6, *simona* 11, *simpliciê* 7, *sinêna* 7, *spasa* 11, *stipana* 8, *stêpana* 1, 8 (2 ×), 12, *sucêrba* 5

šabina 12, *šebastiêna* 1, *šiksta* 8

teodora 11, *terbona* 8, *tiborciê* 4, *tiburciê* 8, *timotêê* 9, *tiobalda* 5, *tomas-a* 12, *tomi* 3 (*z akvina*), 12 (*apostola*)

valentina 2, *valeriêna* 4, *veêeslava* 9, *vicenca* 5, *vicenta* 1, *vida* 6, *vikto-ra* 7, 12, *vitaliê* 4, *voldriha* 7

zeferina 8, *zmaragda* 8, *zvila* 12

žusta 11

Ženska imena (u genitivu jednine)

agati 2, *agnie* 1, *anne* 7, *apolonie* 2

barbari 12, *bêatrice* 7

cecilie 11

dorotie 2

efifanie 1, eleni 5, elizabêti 11, eufemie 9, evpimie 4

felicitati 3, 11, fuski 2

gendruti 3

ifumie 5, irini 4

ferminiêni 9, juliti 7, juliêni 2, justini 7, 9

katarini 11, klare 8

limpi 11, lucie 9, 12

marie 8, 12, marie magdalêni 7, margarêti 7, marini 7, marti 1, 2, 7, 12, martini 1, merenciêni

perpeti 3, petrunili 5, potenciêni 5, praksidi 7, priski 1

rufini 7

simprose 7, skolastiki 2, sopie 10

têkli 9

ursuli 10

viviêni 12

Navedena imena omogućuju nam mnoge zaključke. Evo nekih:

1. Ako muško ime završava na nulti morfem, u genitivu je obavezno gramatički morfem *-a*, što je posve očekivano i u našem korpusu potvrđeno 217 puta. Taj gramatički morfem bilježi se ili grafemom *a* (𐌶) ili grafemom *jat* (𐌶).

2. Ako je u nominativu jednine muškoga imena gramatički morfem *-a*, u genitivu može biti ili *-e* ili *-i*. Gramatički morfem *-e* dolazi 5 puta i uvijek iza suglasnika *j*: *ananie, ilie, makarie, matie, metudie*. Gramatički morfem *-i* dolazi iza tvrdih suglasnika: *barabi, sabbi, judi, kuzmi, tomi* (2 ×), *mikuli*. Zanimljiv je primjer *remiĵi* u kojem *i* dolazi iza čakavskoga *j* koje je nastalo od romanskoga *g*, pa je očito to *g*, dakle podrijetlo, bilo u svijesti pisca kada se odlučivao za gram. morfem *-i*.

3. U ženskih imena dolaze također dva gramatička morfema u genitivu jednine: *-e* i *-i*. Ako pogledamo koji suglasnik dolazi ispred gramatičkoga morfema *-e*, vidjet ćemo da je to u 73 % primjera suglasnik *j*, a osim njega javljaju se *n* (2 ×), *c*, *r* i *s*. Ako je u genitivu gramatički morfem *-i*, ispred njega su suglasnici *t* (12 ×), *n* (11 ×), *k* (3 ×), *l* (3 ×), te po jednom *d*, *p*, *r*. Posve je jasna tendencija da iza mekih suglasnika dolazi *-e*, a iza tvrdih *-i*. Jedan i drugi morfem dolaze iza *n* i iza *r*: *anne* i *klare* jedini su primjeri da iza tih suglasnika dolazi *-e*. Gramatički morfem *-i* iza *r* dolazi također samo

jednom (*barbari*), iza *n* redovito, čak 11 puta: *eleni, irini, ferminièni, julièni, justini, katarini, marini, martini, merencièni, potencièni, rufini, vivièni*. Sve skupa znači da se zapravo vrlo uredno, uz male iznimke, iza mekih javlja *-e*, a iza tvrdih *-i* (što je stara morfemska opozicija prednji nazal : jery koja je razlikovala tvrdu i meku inačicu *a*-sklonidbe).

4. Imena nam ukazuju na glasovne promjene koje su se događale pri adaptiranju stranih (najčešće romanskih ili grčkih) imena u hrvatskostaroslavenskom jeziku. Evo nekih:

a) ispadanje početnoga *-h*: *adriènb, erkulanb, ilarionb, ipolimb, ižinb* i dr.

b) *u > v*: *avgustinb, avdoktb, evpimihb, evsebèi, evstatie, mavricie* i dr.

c) *s > š, ž*: *fauštinb, kalištb, šabinb, šikstb, šebastiènb, blažii, ižinb* i dr.

d) Strano *g* prelazi u čakavsko *j* koje se bilježi đervom (**HP**): *ežidb, jeorjje, jervasie, lonjinb, jerminièna* i dr.

e) *c > č*: *ačintb, frančisko, marčelb, marčelinb* i dr. uz napomenu da se javlja i *francisko*

f) *o > u*: *dunatb, metudia, nikula* i sl.

g) Zanimljiva je i česta pojava da se strano *e* zamjenjuje jatom: *lèvb, léonardb, léonb, margarèta*. To je novi dokaz u prilog tvrdnji da je jat doživljavan kao glas *e*-tipa.

h) Strane kombinacije prednji samoglasnik + *r* (i obratno) kadšto se prenose kao slogotvorno *r*: *brnardb, krsogonb, krstoporb*. Kada nađemo ime *voldrih* (za *ulderik*), u objašnjenje moramo, mislim, uključiti i reflekse slogotvornoga *l* koji se javljaju u hrvatskoglagoljskoj tradiciji i u povijesti hrvatskih govora (*u, ul, lu, ol* itd.).

i) Zamjena samoglasnika, uz već spomenuto *o > u*, također je uočljiva pojava: *e > i* (*eliuterii*), *i > ê* (*dèonižii*), a zatim zamjene *f* i *p* (*efifania, sopia*), *j* i *ž* (*žustb*) itd.

j) Adaptiranje je donijelo i dvostrukosti: tako četiri puta imamo ime *stèpanb*, ali jednom ono dolazi i u ikavskom obliku (*stiparb*). Iz različitih su razloga stvorene i druge dvostrukosti, npr. *kirbèkb – čirbèkb, matia – matèi, tiborcii – tiburcii, vicenc – vicent, nastasiè – naštažiè* i sl.

k) Naravno da u istoj riječi nalazimo kadšto više promjena. Hrvatskostaroslavensko *ačintb* od *Hyacinthus* uključuje nestanak početnoga *hy-*, promjene *c > č, th > t* i onu najčešću, tj. prijelaz romanskoga dočetnoga *-us* (što vrijedi dakako i za grčko *-os*) u nulti morfem koji se često iz tradiciionalnih razloga (zbog konzervativnosti grafije) bilježi jerom.

Naravno, bilo bi i zanimljivo i korisno usporediti imena u različitim hrvatskoglagoljskim, pisanim i tiskanim, misalima, tj. u njihovim kalendarima.

Pažljiv pogled, ali bez brojenja, pokazuje npr. da u kalendaru *Hrvojeva misala* (sa samoga početka 15. stoljeća) puno imena ima isti oblik kao u našem prvotisku, ali se mogu uočiti i razlike: npr. u prvotisku imamo *ambroziê*, *antoniê*, a u *Hrvojevu misalu* – *ambroza*, *antona*, što znači da su se autori prvotiska odlučili za “knjiškiju” inačicu. Ta se tendencija vidi i u imenima koja u sebi imaju jat: prvotisak zadržava jat (ili je jat premoćan), a *Hrvojev misal* nudi njegovu ikavsku inačicu, npr. *stêpanb*, *grêgorb* : *stipanb*, *grigorb*. To ne bi trebalo shvatiti kao opoziciju tiskano : pisano (jer npr. u prvom našem cjelovito sačuvanom hrvatskoglagoljskom rukopisnom misalu *Illirico 4*, iz prve četvrtine 14. stoljeća, i u *Ročkom misalu*, iz sredine 15. stoljeća, imamo *stêpanb*). Može se reći da su autori prvotiska – odabirući jezična rješenja iz pisane hrvatskoglagoljske tradicije – davali prednost rješenjima koja su u skladu s normama hrvatskostaroslavenskoga jezika.

Osim imena kalendar nam nudi i puno termina, pa možemo ponešto zaključiti o njihovu izgledu i ustaljenosti. Za nazive mjeseci možemo reći da nema uopće nikakvih kolebanja i ona glase ovako: *envarb* 1, 12, *pervarb* 2, *marčb* 3, *aprilb* 3, 4, *maib* 5, *junb* 6, *julêi* 7, 12, *avgustb* 7, 8, *sektebarb* 8, 9, *oktebarb* 9, 10, *novembarb* 10, 11 *dektabr* 11.

Velik je broj liturgijskih termina, također vrlo urednih (s rijetkim dvojbama oko izbora). Evo ih: *krčenie* 1, 11, *obračenie* 1, *obrêtenie* 5, 8 (‘nalaz, našašće’), *obrêzanie* 1, *očičenie* 2, *oktaba* 7, 8 (2 ×), 10, 11 (‘oktava, osmina’), *postb* 2, 6 (2 ×), 8 (3 ×), 9, 10 (2 ×), 11, 12 (2 ×), *prenesenie* 5, 11, *prêstavljenje* 8 (‘ukazanje’), *prêstolb* 2, *pristupb* 2, *razšastie* 7, *roistvo* 9, 12 / *rojšto* 6, *svečenie* 9, 11 (‘posveta’), *usêčenie* 8, *vijiliê* 1, 7 (‘predvečerje’), *vspomenutie* 6 (‘spomen’), *vzdviženie* 9 (‘uzdignuće, uzvišenje’), *začctie* 12, *êvlenie* 5 (‘ukazanje’).

Tri prirodne pojave javljaju se praktično na svakoj stranici kalendara i autori nisu imali dvojbi oko njihova bilježenja: *luna* 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, *nočb* 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, *slnce* 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12.

Autori prvotiska imali su pred sobom latinske i glagoljske misale, to znači i kalendare, i morali su donositi odluke o izboru svetkovina koje će u kalendar uvrstiti. Gregov je pokazao da su svetkovine koje su posebno povezane s našim crkvenim pokrajinama uzimali iz starijih glagoljskih, a ne iz suvremenih latinskih misala (i drugih liturgijskih knjiga). Riječ je o manjini svetkovina u našem prvotisku, ali njihov broj nije zanemariv.

I kad su birali jezični oblik imena ili termina, imali su pred sobom različite predloške. Jezične pojedinosti koje smo analizirali pokazuju zavidnu ustaljenost, mada kadšto dođu do izražaja i nesigurnosti te se oblicima koji su u hrvatskoglagoljskoj pisanoj tradiciji ustaljeni pridoda i koji iz govorne prakse osoba koje su tekst priređivale za tisak, a valja voditi računa i o tome da je spomenuta tradicija neprekidno traženje najboljega izraza za ponuđeni sadržaj.

Oblici imenica u najstarijoj hrvatskoj tiskanoj knjizi, ne samo u kalendaru, pokazuju znatnu dosljednost. To se osobito odnosi na glavne sklonidbe kod kojih samo tu i tamo dolazi do neočekivanih rješenja, neočekivanih s obzirom na paradigme tipične za hrvatskostaroslavenski jezik: tu mislimo prije svega na to da *a*-osnove kadšto prihvaćaju nastavke *ja*-osnova što će kasnije, u nekim hrvatskim književnojezičnim tipovima, postati normalno rješenje. Nalazimo *i*-sklonidbu muškoga roda u raspadu, a ni za *u*-sklonidbu ne bismo mogli reći da je odoljela, što se gramatičkih morfema tiče, utjecaju glavne i drugih sklonidbi. Od konsonantskih sklonidbi dobro se čuva *n*-sklonidba muškoga roda, a *s*-sklonidba pokazuje miješanje koje se može analizirati s obzirom na pojedine imenice i na pojedine kontekste. Kada nabrojimo nedosljednosti i nesigurnosti, kada se one nađu na okupu, izgleda da ih je mnogo. Kada brojimo, kada vodimo računa o čestotnosti javljanja, tada moramo vidjeti da nedosljednosti nisu prevladavajuće, nego dosljedna rješenja.

LITERATURA

- Bošnjak, Mladen. 1957. Sačuvani primjerci prve hrvatske tiskane knjige. *Slovo* 6–8, 297–310.
- Bošnjak, Mladen. 1970. *Slavenska inkunabulistika*. Zagreb: vlastita naklada.
- Damjanović, Stjepan. 1984. Jezik Prvotiska u kontekstu književnojezične prakse hrvatskih glagoljaša. *Slovo* 34, 63–80.
- Damjanović, Stjepan. 1986. Jezične varijante u hrvatskom Prvotisku. *Istra* 1–2, 11–17.
- Gregov, Ljudevit. 1952. *Kalendar prvog tiskanog glagoljskog misala*. Izvadak iz doktorskoga rada *Prvi tiskani glagoljski misal*. Zagreb: vlastita naklada.
- Misal po zakonu rimskoga dvora*. Prvotisak: godine 1483. Pretisak: 1971. Zagreb: Liber – Mladost.
- Pantelić, Marija. 1967. Prvotisak glagoljskog misala iz 1483. prema Misalu kneza Novaka iz 1368. *Radovi Staroslavenskog instituta* 6, 5–108.

On certain linguistic traits of the calendar from the editio princeps of 1483 Missal

Our starting point is the fact that the authors of the first Croatian printed book from 1483 were highly engaged in the matter of choosing the proper linguistic units as the book in question was an altar book but also the first printed book whose choice of linguistic elements was supposed to reflect its attitude towards the linguistic editing inherent to the

liturgical part of the Croatian Glagolitic corpus.

The authors were in no dilemma about the basic idiom as the entire liturgical part of Glagolitic corpus was written in Croatian Old Church Slavonic or, using the older terminology, the Croatian redaction of the Church Slavonic language. Still, from one book or text to another, there was a diverse input of Croatian linguistic idioms, primarily of Chakavian origin. It varied in the choice of linguistic traits and the frequency of their input, in short, in the degree and manner of Croatising the text.

The texts in our editio princeps were borrowed from older Glagolitic missals. Those earlier missals had also been translated from Latin because the Glagolitic «missals by the law of the Roman court» took a bulk of their texts from the Roman missals (*missale plenarium secundum consuetudinem romanae curiae*).

The inclusion and translation of various sources accentuated the need for the redaction of the text at the moment of its creation, that is to say, to make its language as uniform as possible. On closer inspection, it is clear that the language becomes more uniform as we near the end of the book, which means that the Missal's editors resolved their dilemmas as they went along, in other words, while putting the text together.

This is not an uncommon process when there is a lack of norm you can strictly adhere to, or you follow the model of earlier texts and can or must make your selection. On a small corpus of the calendar that opens the 1483 Missal we wish to demonstrate the endeavour of authors and redactors to create a linguistically accurate text, no small feat under the circumstances. As a result, there occasionally appear different expressions for the same linguistic content.